

Katarina Predovnik
Univerza v Ljubljani

Historična arheologija na presečišču arheologije in zgodovine: zgodovina iz stvari ali arheologija z besedili?

Historične arheologije

Ni enotne opredelitve historične arheologije. Vse od nastanka v Združenih državah Amerike v šestdesetih letih 20. stoletja je historična arheologija opredeljena kot arheologija modernega sveta (Deetz, 1977; Orser, 1996; Funari, 1999, 44) in je večinoma sopomenka za posrednjeveško arheologijo ali arheologijo (zgodnjega) novega veka, kakršno poznamo v Evropi (Courtney, 1999; Gaimster, 2009; Mehler, 2013; 14, Tab.1; Predovnik, 2008; 2013, 70-71). V nemškogovorečih državah je historična arheologija v zadnjem času začela vključevati tudi pozni novi vek in moderno dobo poznega 19. stoletja, 20. in celo 21. stoletja (prim. Jürgens et al., 2020), torej področja, ki so v angleškogovoreči tradiciji znana kot arheologija sodobne preteklosti (Buchli et al., 2001; McAtackney et al., 2007; Harrison et al., 2010; Dixon, 2011).

Evropski arheologi so bili dolgo zadržani do tega, da bi prevzeli izraz »historična arheologija«, in čeprav se je postopoma razširil, je obenem postal tudi dvoumen. V različnih regijah in raziskovalnih kontekstih lahko označuje (pozno) srednjeveško, posrednjeveško in celo sodobno arheologijo. V pričujočem prispevku bomo izraz historična arheologija uporabljali kot poimenovanje za vse zgoraj naštetu. Tako je izraz soznačen z drugim, manj pogosto uporabljenim krovnim poimenovanjem »arheologija mlajših obdobj«, ki označuje arheološke raziskave vseh obdobj po zgodnjem srednjem veku (prim. Predovnik, 2008, 82).

Nekateri so predlagali drugo, širšo opredelitev historične arheologije, češ da gre za arheologijo vseh pisemenih družb (Deetz, 1977, 5; Andrén, 1998). Nanašala naj bi se na številna uveljavljena arheološka podpodročja, kot so egiptologija ali starogrška in starorimska arheologija, če jih omenimo le nekaj. Ta metodološka opredelitev historične arheologije poudarja edinstven položaj historičnih arheologov, ki delajo z raznolikimi viri, od materialnih do pisnih in celo ustnih. Pa vendar, kot ugotavljajo številni kritiki, sama iznajdba ali uvedba pisave v posamezni družbi še ne pomeni, da je produkcija

DOI:10.4312/ars.17.2.91-106

pisnih sporočil dovolj bogata in raznolika ali da je ohranjenost pisnih dokumentov tolikšna, da omogoča epistemološko utemeljeno analizo in soočenje z materialnimi viri (Mehler, 2012, 14). V večini srednjeevropskih držav se takšno stanje pojavi šele v poznem srednjem veku (Mehler, 2013, 13). Nemški raziskovalci takšne zgodovinske situacije, ki jih lahko preučujejo historični arheologi, imenujejo »gosto dokumentirana obdobja« (*dicht überlieferte Epochen*; Igel, 2009).

Dolgo je trajalo, da so se historične arheologije uveljavile kot priznana znanstvena podpodročja arheologije. Oblikovali so jih boji za prevlado med znanstvenima področjema zgodovinopisja in arheologije, v katerih so bili narava arheoloških in zgodovinskih virov, njihova epistemologija in interpretativni potencial ves čas prevpraševani (Predovnik, 2000; 2013). Žgoče razprave so se vrtele zlasti okoli zahtev po objektivnosti in obtožbah zaradi subjektivnosti pri produkciji znanstvenih spoznanj in temeljile na »krožnih argumentih in ugovorih« (Mayne, 2008, 93; Orser, 2002, 271). Zgodovinarji so arheologijo pojmovali kot podrejeno znanstveno področje z močno omejenim interpretativnim potencialom, kot nekakšno »deklo zgodovinopisja« (Noël Hume, 1964), medtem ko so arheologi poudarjali subjektivno in pristransko naravo pisnih virov. Čeprav je ta razprava postopoma zamrla, ti pogledi še niso v celoti preseženi.

Arheologija in zgodovinopisje: med drugostjo in navdihom

Razmerje med arheologijo in zgodovinopisjem je nedosledno in nelagodno (Ribeiro, 2019). Po eni strani si je arheologija vselej prizadevala za lastno znanstveno-disciplinarno identiteto, po drugi strani pa je neločljivo povezana z zgodovinopisjem in se po njem pogosto zgleduje, saj obe vedi gradita znanstvena spoznanja o preteklosti. Obe raziskujeta raznolike vire z uporabo različnih metodologij, vendar sta si epistemološko blizu, saj sta »v osnovi inferenčni« (Thomas, 2015, 11; prim. van Wijngaarden et al., 2020).

V evropski tradiciji je arheologija pojmovana kot zgodovinska veda, ki na podlagi materialnih virov, ki jih preučuje, ustvarja naracije o preteklosti. To predpostavlja zgodovinsko razumevanje preteklosti, osredinjeno na zgodovinsko interpretacijo in ne na vzročne razlage opazovanih pojavov. Zgodovinska interpretacija je po naravi hermenevitična, zgodovinsko razumevanje pa ima obliko naracije, znotraj katere so opazovani zgodovinski akterji, dogodki in procesi umeščeni v kontekst (Ribeiro, 2018, 22-23). Čeprav je zgodovinska epistemologija neločljivo povezana z arheologijo kot humanističnim znanstvenim področjem, je le redko eksplicitno teoretizirana (prim. Frommer, 2007; Ribeiro, 2018).

Arheologija se je od svojih začetkov v antikvarni dejavnosti razvila kot samostojno znanstveno področje v 19. stoletju z rojstvom evolucijske teorije, uvedbo načel geološke

stratigrafije in nazadnje z vzponom kulturne zgodovine. Koncept arheološke kulture kot prostorsko in časovno prepoznavne entitete, ki jo sestavljajo jasno razvidne materialne značilnosti in pojavi, se je izoblikoval v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju. Pri tem je opazen izrazit vpliv antropologije. V srednjeevropski arheologiji je povezava z zgodovinopisjem postala izrazitejša šele po drugi svetovni vojni kot odziv na zlorabe konceptov arheološke kulture in t.i. *Kulturkreislehre* v času nacionalsocializma (Mehler, 2013, 11, z referencami). Te tradicije so poznejši kritiki označili za kulturnozgodovinsko arheologijo, saj so bile naklonjene zgodovinskim, partikularističnim interpretacijam preteklih kultur, ki so jih pogosto enačili z zgodovinsko dokumentiranimi ljudstvi. V teh naracijah so čas pojmovali kot enosmeren, zgodovino pa razlagali na teleološki način (Webster, 2008). Za zgodovinarje pa je oznaka kulturnozgodovinska arheologija lahko zavajajoča, saj ima le malo skupnega s kulturno zgodovino, kot jo razumejo in s katero se ukvarjajo sami.

V šestdesetih letih 20. stoletja je t.i. nova ali procesna arheologija zavrnila partikularistično kulturnozgodovinsko epistemologijo kot subjektivno in neznanstveno, in zagovarjala uporabo bolj toge, pozitivistične epistemologije naravoslovnih znanosti s posploševanjem, kvantifikacijo in modeliranjem podatkov, uporabo statističnih analiz, pa tudi gradnjo znanja z oblikovanjem in preverjanjem hipotez. Procesni arheologi so poudarjali, da mora arheologija razložiti kulturne procese in ne zgolj opisovati raznolikosti ter rekonstruirati zgodovino preteklih kultur (Binford, 1968; Clarke, 1973; Renfrew, 1973). Medtem ko je ameriška procesna šola pod vodstvom Lewisa Binforda zagovarjala iskanje splošnih zakonitosti človekovega vedênja, pa britanski zagovorniki procesualizma te ideje niso sprejeli.

Odzivi, ki so sledili v osemdesetih in zgodnjih devetdesetih letih 20. stoletja, so bili raznovrstni, toda raznoliki kritični glasovi in nova razumevanja arheologije so običajno združeni pod skupno oznako poprocesna arheologija (Hodder, 1982; Preucel, 1991; Yoffee et al., 1993). Ne glede na to, kakšna je bila dejansko njihova intelektualna usmeritev, so poprocesni arheologi našli skupno točko v zavračanju epistemologije t.i. trdih znanosti kot popolnoma razčlovečene (Shanks et al., 1987, 77). Zagovarjali so bolj interpretativno arheologijo in se zavzemali za kvalitativne pristope. Tako sta se zgodovinski kontekst in zgodovinski partikularizem vnovič vrnila pod okrilje arheološke interpretacije.

Čeprav razprava med procesno in poprocesno arheologijo prevladuje v zahodnih, angloameriških naracijah o razvoju arheološke teorije in epistemologije v drugi polovici 20. stoletja, je treba poudariti, da so imele te usmeritve le malo vpliva na druge nacionalne tradicije arheologije (Trigger, 1996, 312-313). Srednjeevropska arheologija je ostala trdno zasidrana v častivredni tradiciji kulturnozgodovinske arheologije, ki jo je občasno dopolnilo prikimavanje marksistični, ali bolje zgodovinskomaterialistični ideologiji, kot je bila razširjena v nekdanjih komunističnih državah (Biehl et al., 2002,

28; Novaković, 2002, 341). To ne pomeni, da so bili srednje- in vzhodnoevropski arheologi intelektualno osamljeni ali da niso sodelovali v metodološkem in konceptualnem razvoju vede. Plodne povezave in sodelovanja s tujimi, zahodnimi raziskovalci, namreč niso bila redka. Zanimiv primer je poljska arheologija, ki je v šestdesetih letih 20. stoletja spletla tesne vezi z zagovorniki francoskega zgodovinopisja analovske šole (Tabaczyński, 2014).

Analovska šola s strukturalističnim pristopom, poudarkom na družbeni zgodovini, večnivojskih analizah in ideji totalne zgodovine je naletela na odmev pri številnih procesnih in poprocesnih arheologih (Bintliff, 1991; Knapp, 1992; Tabaczyński, 2014). Ena izmed najbolj privlačnih in neposredno uporabnih idej je bil Braudelov koncept treh ločenih, a med seboj prepletenih, časovnih ravni: kratkega trajanja (*histoire événementielle*), povezanega z dogodki, srednjega trajanja (*conjonctures*), ravni družbenih in ekonomskih procesov in dolgega trajanja (*longue-durée*), povezanega z geološko in okoljsko zgodovino, pa tudi z zgodovino mentalitet (prim. Ribeiro, 2019, 8-9).

Kot pogosto velja za intelektualne izposoje, so bile te ideje vpeljane v arheologijo s precejšnjo zamudo, šele tedaj, ko so jih že močno kritizirali in so jih v zgodovinopisju že nadomestili novi pristopi. Braudelov zgodovinski projekt namreč ni omogočal povezave med kratkim trajanjem in drugima dvema časovnima nivojema, pri čemer je človekovo delovanje umanjalo iz zgodovinske razlage. Vprašanje, kako človeški akterji oblikujejo in preoblikujejo same družbene strukture in okolje, ki omejujejo in usmerjajo njihova dejanja, je ostalo nerazrešeno tako v Braudelovem opusu kakor tudi pri uporabi njegovih idej v arheologiji (Ribeiro, 2019, 9-11).

Eden od odgovorov na ta problem v zgodovinopisju so bile študije, usmerjene na mikro nivo. Mikrozmgodovina je zgodovinski pristop, ki temelji na podrobnem opazovanju in kvalitativni analizi partikularnega in nemerljivega kot metodi za razumevanje razmerja med akterjem in temeljnimi družbenimi strukturami, mentalitetami in ustanovami, ki oblikujejo družbene prakse (Ginzburg, 1993; Ribeiro, 2019, 14). V zadnjih letih lahko med arheologi raznolikih teoretičnih ozadij in strokovnih interesov opazimo čedalje večje zanimanje za mikrozmgodovino (Kaeser, 2008; Hupperetz, 2010; Nebelsick et al., 2017; Ribeiro, 2019). Pravzaprav se na mikrozmgodovino pogosto sklicujejo zgolj kot na prispodobo za podrobno in kontekstualno bogato analizo arheoloških najdišč in predmetov. Vendar pa, kot poudarja Artur Ribeiro, mikrozmgodovina združuje pozornost do posamičnega in individualnega s posebnim ozirom na širše strukture in procese v družbi. Z uporabo mikrozmgodovinskega pristopa lahko arheologija »postane bolj uglašena z narativnim razumevanjem preteklosti in kvalitativnim načinom izvajanja arheoloških raziskav« (Ribeiro, 2019, 17-18).

Naslednji konceptualni in metodološki navdih, ki so ga arheologi prevzeli od zgodovinarjev, je bila zgodovina vsakdana (*Alltagsgeschichte*; Jaritz, 1989). Splošno znano je, da arheološki viri vsebujejo ostanke vsakdanjih, pogosto banalnih dejanj in

interesov ljudi iz preteklosti. Obenem se zdi, da je perspektiva vsakdanjosti primerna za raziskovanje vsenavzoče in konstitutivne materialnosti človeškega življenja (Robin, 2020). To ni nova raziskovalna usmeritev v arheologiji in vse od osemdesetih let 20. stoletja so jo nekateri zgodovinarji in arheologi promovirali kot inherentno interdisciplinarno nalogo (prim. Elkar, 1990, 273, 281, 301-302).

Zgodovina iz stvari

Arheologija že po definiciji preučuje pretekle družbe prek materialnih ostankov in sledi. V ta namen je razvila edinstven nabor raziskovalnih metod in teoretskih konceptov, obenem pa se močno opira na analitična orodja, pojasnjevalne modele in teorije, izposojene od številnih drugih znanstvenih področij, humanistike, družboslovnih in naravoslovnih znanosti. Če arheologijo kaj opredeljuje, je to gotovo eklektičnost. Ko poskuša raziskovati in razumeti celovitost človekove izkušnje v preteklosti, je pri zasledovanju tega cilja prav zaradi narave lastnega predmeta preučevanja prisiljena upoštevati vse mogoče načine in sredstva.

Zdi se, da se je intelektualna pokrajina arheologije v zadnjih dveh desetletjih znebila okov procesne/poprocene razprave in postala manj razdvojena, obenem pa bi jo lahko opisali kot zamegljeno. Nedavni napredek na področju analitskih tehnik, ki jih ponujajo naravoslovne znanosti, kot so radiokarbonsko datiranje z metodo AMS, starodavna DNK in analiza stabilnih izotopov na mikroravni, pa tudi razvoj na področju daljinskega zaznavanja in računalniška orodja, ki omogočajo analizo velikih količin podatkov na makroravni, so na novo opredelili številna področja preučevanja in korenito spremenili prakso izvajanja arheoloških raziskav (Kristiansen, 2014). Čeprav ti metodološki premiki potiskajo arheologijo bližje procesnemu idealu znanstvene epistemologije, pa interpretativni pristopi nikakor niso odsotni ali ločeni od uporabe arheološke znanosti. To novo usmeritev so poimenovali »novi empirizem« (Hillerdal et al., 2015).

V iskanju novih paradigem arheologija znova kaže svojo dinamično, eklektično naravo in odpornost. Medtem ko nekateri namigujejo na smrt arheološke teorije (Bintliff et al., 2011; prim. Thomas, 2015), drugi menijo, da bi se arheologija morala iznajti na novo kot veda o stvareh. Zavzemajo za to, da bi se od vprašanj in konceptov, prevzetih iz družbene teorije, antropologije, filozofije in zgodovinopisja, vrnili nazaj k značilno arheološkemu pristopom k raziskovanju in interpretiranju preteklosti, saj da so materialne stvari tisti pravi in edinstveni predmet arheološkega preučevanja (Olsen, 2010; Olsen et al., 2012).

Osredinjenost na materialno je bistvo arheologije, ki pa si ga deli s celo vrsto drugih znanstvenih področij, kot so antropologija, etnologija, umetnostna zgodovina, študije o materialni kulturi in študije o znanosti in tehnologiji. Celo zgodovinopisje

doživlja »materialni preobrat«, saj se čedalje več zgodovinarjev zaveda pomena materialnih stvari za osebno in družbeno življenje ljudi ter njihove veljave za preučevanje katere koli dane družbe, naj bo pretekla ali sedanja (Green, 2012).

Materialna kultura uokvirja vsa naša dejanja in izkušnje ter je njihov sestavni del. Materialna kultura osvetljuje našo proizvodnjo in potrošnjo dobrin, naša razmerja moči, družbene vezi in omrežja, interakcije med spoloma, identitete, kulturno pripadnost in prepričanja. Materialna kultura sporoča vse mogoče človeške vrednote, od ekonomskih ali političnih do družbenih in kulturnih. In medtem ko zgodovinski predmeti ne morejo neposredno in jasno odstreti okna v preteklo svetove, so pomemben vir podatkov in »izziv za razmislek« ter so prav tako kompleksni, zavajajoči, pristranski in večplastni, kot to velja za ohranjena besedila (Hannan et al., 2017).

Materialna kultura je legitimen predmet preučevanja za zgodovinarje, ki jih zanima celovitost človeške izkušnje, kar zgodovinopisje približa ciljem in pristopom antropologije in arheologije (Lubar et al., 1993; Auslander, 2005; Harvey, 2009; Hannan et al., 2017). Pomembno je, da se zgodovinarji zavedajo, da preučevanje materialne kulture bogati zgodovino in pomaga graditi kompleksnejše in bolj diferencirane naracije o preteklosti kot pa izključna uporaba pisnih dokumentov. »Spreminja samo naravo vprašanj, ki jih lahko zastavimo, in vrsto znanstvenih spoznanj, ki jih lahko pridobimo o preteklosti« (Auslander, 2005, 2).

Zbliževanje raziskovalnih interesov in pristopov med obema znanstvenima vedama, arheologijo in zgodovino, je hvalevredno, vendar med njima ostaja temeljna razlika. Za zgodovinarje so materialne stvari lahko veljaven predmet preučevanja, vendar same po sebi niso samostojni viri informacij o preteklosti. Za arheologe pa so stvari primaren vir informacij in hkrati predmet preučevanja. Lahko bi dejali, da zgodovinarji – vsaj tisti, ki so »usmerjeni k materialnemu« – pišejo »zgodovino s stvarmi«, medtem ko arheologi gradijo »zgodovino iz stvari«. Obe vedi, ki ju povezuje prizadevanje, da bi razumeli preteklost, sobivata in druga drugo dopolnjujeta prav zato, ker obravnavata »bistveno različne podatke z različnimi metodami in različnimi motivi« (Frieman, 2023, 1).

Arheologija z besedili

Če arheologija in zgodovinopisje preučujeta preteklost in ju v idealnem primeru povezuje zanimanje za materialne vidike preteklosti, kakšen je pomen historične arheologije? Je le odvečen koncept ali ločeno področje preučevanja, ki se nahaja na presečišču obeh znanstvenih ved? Historično arheologijo opredeljujeta tako obilje kot raznolikost materialnih in besedilnih virov, ki so na voljo za preučevanje preteklosti. Čeprav je to pogosto pozdravljeno kot prednost, so mnogi mnenja, da je preseganje disciplinarnih meja prekletstvo, in dejansko so prav zato predstavniki različnih znanstvenih ved, ki jih historična arheologija zaobjema, dolgo oklevali glede njene opredelitve in sprejemljivosti, pa najsi gre za arheologijo (poznega) srednjega veka, zgodnjega novega veka ali celo sodobne preteklosti (Predovnik, 2013, 86).

Historična arheologija je prvenstveno arheologija, ki za izhodišče in osrednjo točko svojega raziskovanja jemlje materialne ostanke ljudi iz preteklosti. Uporablja metodološka in konceptualna orodja, ki jih je razvila arheologija za produkcijo pripovedi o preteklosti (zgodovini) iz stvari. Obenem pa tudi dopolnjuje in vzporeja podatke, pridobljene iz materialnih virov, z drugimi viri (besedilnimi, slikovnimi, ustnimi), da bi prišli do globljega in bolj diferenciranega razumevanja življenjskih izkušenj ljudi v preteklosti. Gre torej za arheologijo z besedili.

Posledično historična arheologija pogosto velja za inherentno interdisciplinarno (Oliver, 2020, 264), celo transdisciplinarno znanstveno področje (Little, 2007, 14; Predovnik, 2013; Müller, 2015,8), ki združuje »več vrst znanstvenih virov« in omogoča »večplastne, večrazsežne in izjemno kontekstualizirane« analize (Orser, 2010). Raziskuje »materialne zgodovine«, pri čemer se raziskovanje začne pri stvareh samih, se pogloblja v sicer nedokumentirana področja vsakdanjega življenja, popredmetene kulturne in družbene strukture in procese, ideologije, tekmovanja in boje za oblast med skupinami in posamezniki (Hicks, 2003, 326; Hicks et al., 2006, 2-3). Takšno preučevanje stvari je uokvirjeno s preučevanjem besedilnih in ustnih virov, in sicer tako zelo, da so historično arheologijo celo poimenovali za »podprto z besedili« (Little, 1992) in »dokumentarno« (Beaudry, 1993).

Pa vendar se cilj konceptualnih in metodoloških sinergij ter interdisciplinarnega sodelovanja, h katerima navaja ime tega znanstvenega področja, pogosto zdi nedosegljiv. Nekateri trdijo, da bi historični arheologi morali biti tako arheologi kot zgodovinarji, ki bi zmogli samostojno preučevati tako arheološke kot zgodovinske vire, namesto da se zanašajo na besedilne vire, ki so jih »zgodovinarji že raztolmačili in ovrednotili v povezavi z drugimi raziskovalnimi vprašanji« (Mehler, 2013, 18). Toda to je komajda splošno dosegljiv cilj, saj bi od tistih, ki se ukvarjajo s historično arheologijo in so večinoma izobraženi arheologi, zahtevalo dodaten sklop spretnosti, ki jih preprosto nimajo (Igel, 2009, 41). Razumna alternativa bi torej morala biti interdisciplinarnost s sodelovanjem. Toda ali je res tako?

Zdi se, da sta znanstveni vedi (historična) arheologija in zgodovina na različnih bregovih velikega prepada (Mayne, 2008, 93; van Wijngaarden et al., 2020). Desetletja po tem, ko so se historične arheologije prvič pojavile, je pomanjkanje dialoga in sodelovanja z zgodovinskim pisjem boleče očitno. Čeprav je samoumevno, da mora imeti vsaka veda svoje vire, metode, raziskovalni program in s tem tudi prepoznavno znanstveno disciplinarno identiteto, vse prevečkrat izkazano pomanjkanje zanimanja in razumevanja za prispevek ene ali druge pri preučevanju preteklosti ni sprejemljivo.

Del problema je v tem, da arheologi in zgodovinarji »ne govorijo istega jezika«. Materialni in besedilni viri so ločeni in samostojni sklopi podatkov, ki zahtevajo posebne raziskovalne metodologije. Njihova značilnost, epistemološki potencial in pomen za oblikovanje spoznanj o preteklosti so bili v preteklih letih predmet poglavljenih razprav. Anders Andrén (1998, 153-175) je pokazal, da materialne in besedilne vire lahko povežemo s petimi metodološkimi orodji: klasifikacijami, identifikacijami, korelacijami, asociacijami in kontrasti. Podobno je Patricia Galloway (2006, 42) opredelila štiri načine, kako se arheologi ukvarjajo z obema vrstama virov: materialne vire uporabijo za preverjanje ali potrjevanje pisnih virov, besedilne vire uporabijo za opredelitev in datiranje materialnih virov, oba sklopa podatkov povezujejo med seboj v celovite prikaze življenja, družbenokulturnih skupin ali celo dogodkov, ali pa poskušajo prepoznati neskladja med materialnim in besedilnim, da bi tako našli zgodovinsko nedokumentirana življenja in prakse.

Nedvomno pa povezovanje informacij iz materialnih in besedilnih virov spremljajo velike težave. Identifikacija materialnih ostankov s kraji in ljudmi, ki so omenjeni v dokumentih, je le redko mogoča, enak problem pa nastane pri uporabi dokumentov za datiranje arheoloških najdb in kontekstov. Druga ovira je neskladje med stopnjo natančnosti arheoloških in zgodovinskih časovnih opredelitev. Medtem ko se zgodovinarji večinoma ukvarjajo z natančnimi datumi, se arheologija zanaša na relativna zaporedja opazovanih kontekstov in najdb ter opredeljuje čas preko prostorskih porazdelitev materialnih ostankov. Napredek v »absolutnih« metodah datiranja, kot sta dendrokronologija in radiokarbonsko datiranje z uporabo tehnike AMS in Bayesovega modeliranja, ki so korenito spremenile prazgodovinsko arheologijo, je za historično arheologijo manjšega pomena, saj so datumi, ki jih lahko te metode zagotovijo, še vedno pregrobi, da bi lahko vzpostavili neposredno povezavo z zgodovinskim zaporedjem dogodkov. Celotno tedaj, ko lahko dosežemo natančno datiranje arheološke najdbe ali druge ostaline, npr. s pomočjo dendrokronologije, je potrebna kritična interpretacija datuma ob upoštevanju biografije datiranega predmeta in njegovega pomena za arheološki kontekst, v katerem je bil odkrit.

Enostavnih rešitev ni, gotovo pa obstaja prostor za dialog. Arheologi in zgodovinarji preučujejo isto preteklost, le da se je lotevajo na različne načine in z različnih gledišč. Soočenje in vzporejanje sta mogoča, če ustrezno upoštevamo naravo različnih

vrst virov, ki jih raziskujemo. Arheologija ni prenos zgodovine v drug medij, ni le ponazoritev ali objektivizacija zgodovine. Njena moč se skriva v temah, ki jih preučuje, v odkrivanju materialnih, pogosto banalnih vidikov človekovega delovanja, pa tudi v razkrivanju prepletenosti materialnega in idejnega (prim. Frieman, 2023).

Historična arheologija z vsemi svojimi kronološkimi in tematskimi podpodročji je postala priznana, razgibano znanstveno polje preučevanja, ki ga ni več mogoče prezreti. Ni le »dekla zgodovine«, niz metod za pridobivanje podatkov, ki naj bi razrešili zgodovinska raziskovalna vprašanja. Zgodovinar Alan Mayne (2008, 94) je poudaril pravi raziskovalni potencial historične arheologije s spodnjimi pronicljivimi besedami:

Navduševanje nad in zbežnost zavoljo dvoumnosti raznolikih, vendar prepletajočih se podatkovnih nizov in referenčnih meril vpliva na razsredičenje zgodovinskega razumevanja in posledično spodbuja analitične inovacije. Preučevanje ljudi, predmetov, krajev, dejavnosti in dogodkov, za katere se je zdelo, da so na robu zgodovinske relevantnosti, nam pomaga preoblikovati zgodovinsko razumevanje, saj našemu pojmovanju vplivov in obzorij, ki so sestavljali družbeni svet preteklosti, doda delovanje, kompleksnost in s tem relativistično občutljivost.

Historični arheologi pogosto trdijo, da njihove raziskave dajejo glas tistim, ki so brez glasu, nepisanim množicam, ki niso navzoče ali ustrezno zastopane v pisnih virih. To je »odličen način preučevanja življenja moških in žensk, ki so bili v zgodovini večinoma potisnjeni na stran kot nepomembni« (Orser, 2002, 305). Vendar pa ta trditev ostaja točka spora. Po eni strani jo izpodbijajo številne odlične zgodovinske študije o marginalnih in podrejenih družbenih skupinah in posameznikih (Mayne, 2008, 94), po drugi strani pa so podrejeni glasovi v arheološkem zapisu »frustrirajoče izmuzljivi« in so »v materialnem svetu pustili prav tako šibko sled, kot to velja za pisne dokumente« (Hall, 2009, 19; prim. Predovnik, 2000, 38).

Prav tako vprašljivo je pojmovanje, da materialni viri premoščajo vrzel med preteklostjo in sedanjostjo ter nekako strnijo čas (Mayne, 2008, 103), saj imajo predmeti lastno časovnost in biografijo. Vsekakor drži, da arheološki artefakti obstajajo v sedanjosti, toda prepričanje, da jih lahko doživljamo in razumemo, kot so jih ljudje v preteklosti, je že v temelju napačno. To ne pomeni, da jih ne moremo interpretirati s pozornim opazovanjem in beleženjem njihovih materialnih in prostorskih kontekstov, temveč le to, da nikakor ne smemo pričakovati, da bo preteklost ob srečevanju z materialnimi sledmi »znana« in zlahka spoznavna (Tarlow et al., 1999).

Zaključek

Obstajajo številne različice in načini prakticiranja historične arheologije. Nekateri strokovnjaki so bolj zgodovinsko naravnani kot drugi, nekateri so bolj teoretsko usmerjeni kot drugi, nekateri dajejo prednost antropološkim ali sociološkim pristopom, medtem ko drugi pri analiziranju materialnih virov izkoriščajo vse možnosti sodelovanja z naravoslovnimi znanostmi. Takšna raznolikost ni znak šibkosti ali pomanjkanja identitete znanstvenega področja, temveč prej njegova prednost, saj arheologi stremijo k temu, da bi obogatili in dopolnili naše razumevanje ne tako zelo oddaljene preteklosti.

Naslov pričujočega prispevka le navidezno predstavlja zagato. Historična arheologija je – ali bi v idealnem primeru morala biti – oboje, zgodovina iz stvari in arheologija z besedili, vendar lahko to doseže le ob tesnem sodelovanju z zgodovinopisjem. Ne v lahkovernem smislu, da bi se bodisi morala podrediti »tiraniji zgodovinskih virov« (Champion, 1990) bodisi se – v prizadevanju, da bi ji ubežala, –v celoti odpovedati uporabi pisnih virov in zgodovinskih interpretacij. Namesto tega bi morala materialne in besedilne vire med seboj soočiti in poiskati tako vrzeli in nedoslednosti kakor tudi sovpadajoče podatke, da bi lahko oblikovala podrobne in pronicljive interpretacije preteklosti. Rezultat takšnega raziskovanja bodo pogosto nerazrešena vprašanja, kar pa je dobrodošlo, saj so natančno zastavljena in ustrezno oblikovana vprašanja resnično gonilo raziskovanja. Ne smemo pričakovati dokončnih in jasnih odgovorov, temveč zmedo, ki je značilna za materialno kulturo in fragmentarne pisne vire. Prav v tem je namreč potencial za razumevanje preteklosti – ne takšne, kakršna je dejansko bila, temveč takšne, kakršna je morda bila.

Zahvala: Pričujoči prispevek je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije v okviru raziskovalnega programa P6-0247, Arheologija.

Prevod: Mateja Petan

Bibliografija

- Andrén, A., *Between Artifacts and Texts: Historical Archaeology in Global Perspective*, New York 1998.
- Auslander, L., Beyond words, *American Historical Review* Vol. 110, 4, Oct. 2005, p. 1015–1045.
- Beaudry, M. C. (ed.), *Documentary Archaeology in the New World*, Cambridge 1993.
- Biehl, P. F., Gramsch, A., Marciniak, A., Archaeologies of Europe: Histories and Identities. An introduction, in: *Archäologien Europas: Geschichte, Methoden und Theorien / Archaeologies of Europe: History, Methods and Theories*

- (eds. Biehl, P., Gramsch, A., Marciniak, A.), *Tübinger archäologische Taschenbücher*, 3, Münster 2002, p. 25–35.
- Binford, L. R., Archaeological perspectives, in: *New Perspectives in Archaeology* (eds. Binford, S. R., Binford, L. R.), Chicago 1968, p. 5–32.
- Bintliff, J. (ed.), *The Annales School and Archaeology*, Leicester 1991.
- Bintliff, J., Pearce, M. (eds.), *The Death of Archaeological Theory?*, Oxford 2011.
- Buchli, V., Lucas, G. (eds.), *Archaeologies of the Contemporary Past*, London 2001.
- Champion, T., Medieval archaeology and the tyranny of the historical record, in: *From the Baltic to the Black Sea* (eds. Austin, D., Alcock, L.), London 1990, p. 79–95.
- Clarke, D., Archaeology: the loss of innocence, *Antiquity* 48, 1973, p. 6–18.
- Courtney, P., Different strokes for different folks: the TransAtlantic development of historical and post medieval archaeology, in: *Old and New Worlds* (eds. Egan, G., Michael, R. L.), Oxford 1999, p. 1–10.
- Deetz, J., *In Small Things Forgotten: The Archaeology of Early American Life*, Garden City, N.Y. 1977.
- Dixon, J. R., Is the present day post-medieval?, *Post-Medieval Archaeology* 45/2, p. 313–322.
- Elkar, R. S., Regionalgeschichte und Frühneuzeitforschung im Verhältnis beider deutscher Staaten: Divergenzen – Parallelen – Perspektiven, in: *Geschichtswissenschaft in der DDR, Vol. II: Vor- und Frühgeschichte bis neueste Geschichte* (eds. Fischer, A., Heydemann, G.), Berlin 1990, p. 265–312.
- Friemann, C. J., *Archaeology as History: Telling Stories from a Fragmented Past*, Cambridge 2023.
- Frommer, S., *Historische Archäologie: Ein Versuch der methodologischen Grundlegung der Archäologie als Geschichtswissenschaft*, Tübinger Forschungen zur historischen Archäologie, 2, Büchenbach 2007.
- Funari, P. P. A., Historical archaeology from a world perspective, in: *Historical Archaeology: Back from the Edge* (eds. Funari, P. P. A., Hall, M., Jones, S.), London 1999, p. 37–66.
- Gaimster, D., An embarrassment of riches? Post-medieval archaeology in Northern and Central Europe, in: *International Handbook of Historical Archaeology* (eds. Majewski, T., Gaimster, D.), New York 2009, p. 525–547.
- Galloway, P., Material culture and text: exploring the spaces within and between, in: *Historical Archaeology* (eds. Hall, M., Silliman, S. W.), Malden, MA, Oxford, Carlton, Victoria 2006, p. 42–64.
- Ginzburg, C., Microhistory: two or three things I know about it, *Critical Inquiry* 20/1, 1993, p. 10–35.
- Green, H., Cultural history and the material(s) turn, *Cultural History* 1/12, 2012, p. 61–82.
- Hall, M., *Archaeology and the Modern World*, London 2000.
- Hannan, L., Longair, S., *History Through Material Culture*, Manchester 2017 (eBook, 2020).

- Harrison, R., Schofield J., *After Modernity: Archaeological Approaches to the Contemporary Past*, Oxford 2010.
- Harvey, K. (ed.), *History and Material Culture: A Student's Guide to Approaching Alternative Sources*, London 2009.
- Hicks, D., Archaeology unfolding: diversity and the loss of isolation, *Oxford Journal of Archaeology* 22/3, 2003, p. 315–329.
- Hicks, D., Beaudry, M. C., Introduction: the place of historical archaeology, in: *The Cambridge Companion to Historical Archaeology* (eds. Hicks, D., Beaudry, M. C.), Cambridge 2006, p. 1–10.
- Hillerdal, C., Siapkis, J. (eds.), *Debating Archaeological Empiricism: The Ambiguity of Material Evidence*, New York, Abingdon 2015.
- Hodder, I., Theoretical archaeology: a reactionary view, in: *Symbolic and Structural Archaeology* (ed. Hodder, I.), Cambridge 1982, p. 1–17.
- Hupperetz, W., Micro history, archaeology and the study of housing culture: some thoughts on archaeological and historical data from a cesspit in 17th-century Breda, in: *Exchanging Medieval Material Culture: Studies on Archaeology and History Presented to Frans Verhaeghe* (eds. De Groote, K., Tys, D., Pieters, M.), Brussels 2010, p. 279–284.
- Igel, K., Historische Quelle und archäologischer Befund: Gedanken zur Zusammenarbeit von Archäologen und Historikern in einer dicht überlieferten Epoche, in: *Zwischen Tradition und Wandel: Archäologie des 15. und 16. Jahrhunderts* (eds. Scholkmann, B., Frommer, S., Vossler, C., Wolf, M.), Tübinger Forschungen zur historischen Archäologie, 3, Büchenbach 2009, p. 33–43.
- Jaritz, G., *Zwischen Augenblick und Ewigkeit: Einführung in die Alltagsgeschichte des Mittelalters*, Wien, Köln 1989.
- Jürgens, F., Müller, U., Einleitung – Gliederungsmöglichkeiten einer Archäologie der Moderne, in: *Archäologie der Moderne: Standpunkte und Perspektiven* (eds. Jürgens, F., Müller, U.), Kiel 2020, p. 7–15.
- Kaesler, M.-A., Biography as microhistory: the relevance of private archives for writing the history of archaeology. In: *Archives, Ancestors, Practices: Archaeology in the Light of its History* (ed. Schlanger, N.), New York and Oxford 2008, p. 9–20.
- Knapp, B. (ed.), *Archaeology, Annales, and Ethnohistory*, Cambridge 1992.
- Kristiansen, K., Towards a new paradigm? The third science revolution and its possible consequences in archaeology, *Current Swedish Archaeology* 22, 2014, p. 11–34.
- Little, B. J. (ed.), *Text-Aided Archaeology*, Boca Raton 1992.
- Little, B. J., Topical Convergence: Historical Archaeologists and Historians on Common Ground, *Historical Archaeology* 41/2, 2007, p. 10–20.
- Lubar, S., Kingery, W. D. (eds.), *History From Things: Essays on Material Culture*, Washington, DC 1993.

- Mayne, A., On the Edges of History: Reflections on Historical Archaeology, *The American Historical Review*, Vol. 113, No. 1, Feb., 2008, p. 93–118.
- McAttackney, L., Palus, M., Piccini, A. (eds.), *Contemporary and Historical Archaeology in Theory: Papers from the 2003 and 2004 CHAT Conferences* (BAR Int. Ser., 1677 = Studies in Contemporary and Historical Archaeology, 4), Oxford 2007.
- Mehler, N., Written sources in post-medieval archaeology and the art of asking the right questions, *Studies in Post-Medieval Archaeology* 4, 2012, p. 11–24.
- Mehler, N., Breaking new Ground: Historical Archaeology in Central Europe, in: *Historical Archaeology in Central Europe* (ed. Mehler, N.), Rockville, MD 2013, p. 11–29.
- Müller, U., Editorial, *Mitteilungen der DGAMN: Archäologie im 19. und 20. Jahrhundert*, Bd. 28, 2015, p. 7–9.
- Nebelsick, L., Emmerling, T., “Finding Luther”: Toward an Archaeology of the Reformer and the Earliest Reformation, *Church History* 86/4, 2017, p. 1155–1207.
- Noël Hume, I., Archaeology: handmaiden to history, *The North Carolina Historical Review* 41/2, 1964, p. 214–225.
- Novaković, P., Archaeology in five states – a peculiarity or just another story at the crossroads of »Mittelaeuropa« and the Balkans: a case study of Slovene archaeology, in: *Archäologien Europas: Geschichte, Methoden und Theorien / Archaeologies of Europe: History, Methods and Theories* (eds. Biehl, P., Gramsch, A., Marciniak, A.), Tübinger archäologische Taschenbücher, 3, Münster 2002, p. 323–353.
- Oliver, J., On Interdisciplinarity and Historical Archaeology, in: *The Routledge Handbook of Global Historical Archaeology* (eds. Orser Jr., C. E., Zarankin, A., Funari, P., Lawrence, S., Symonds, J.), Routledge 2020, p. 264–288.
- Olsen, B., *In Defense of Things: Archaeology and the Ontology of Objects*, Lanham, MD 2010.
- Olsen, B., Shanks, M., Webmoor, T., Witmore, C., *Archaeology: The Discipline of Things*, Berkeley, Los Angeles, London 2012.
- Orser, Jr., C. E., *A Historical Archaeology of the Modern World*, New York 1996.
- Orser, Jr., C. E., History of historical archaeology, in: *Encyclopedia of Historical Archaeology* (ed. Orser, C. E. Jr.), London 2002, p. 303–306.
- Orser, Jr., C. E. Twenty-first-century historical archaeology, *Journal of Archaeological Research* 18, 2010, p. 111–150.
- Predovnik, K., Cur archaeologia mediaevalis?, *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXVIII/200–201, 2000, p. 31–51.
- Predovnik, K., Nova obzorja: arheologija mlajših obdobj, *Arheo* 25, 2008, p. 81–88.
- Predovnik, K., Transcending disciplinary boundaries: historical archaeology as a problem child. The case of Slovenia, in: *Historical Archaeology in Central Europe* (ed. Mehler, N.), Rockville, MD 2013, p. 69–93.

- Preucel, R. (ed.), *Processual and Postprocessual Archaeologies: Multiple Ways of Knowing the Past*, Carbondale 1991.
- Renfrew, C. Explanation revisited, in: *Theory and Explanation in Archaeology* (eds. Renfrew, C., Rowlands, M., Segraves, B.), New York 1973, p. 5–24.
- Ribeiro, A., *Archaeology and the Historical Understanding* (Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Bd. 318; Human Development in Landscapes, 14), Kiel 2018.
- Ribeiro, A., Microhistory and archaeology: some comments and contributions, *Papers from the Institute of Archaeology* 28/1, 2019, p. 1–26.
- Robin, C., Archaeology of everyday life, *Annual Review of Anthropology* 49, 2020, p. 373–390.
- Shanks, M., Tilley, C., *Social Theory and Archaeology*, Albuquerque 1987.
- Slapšak, B., O zgodovini in arheologiji, *Arheo* 2, 1982, p. 51–54.
- Tabaczyński, S., The “Annales” school, “la nouvelle Histoire” and Polish Archaeology, in: *Paradigm Found: Theory – Present, Past and Future. Essays in Honour of Evžen Neustupný* (eds. Kristiansen, K., Šmejda, L., Turek, J.), Oxford, Philadelphia 2014, p. 108–123.
- Tarrow, S., West, S. (eds.), *The Familiar Past? Archaeologies of Later Historical Britain*, London 1999.
- Thomas, J., Why ‘the death of archaeological theory’?, in: *Debating Archaeological Empiricism: The Ambiguity of Material Evidence* (eds. Hillerdal, C., Siapakas, J.), New York, Abingdon 2015, p. 10–36.
- Trigger, B., *A History of Archaeological Thought*, 2nd ed., Cambridge 1996.
- Webster, G. S., Culture history: a culture-historical approach, in: *Handbook of Archaeological Theories* (eds. Bentley, R. A., Maschner, H. D. G., Chippindale, C.), Plymouth 2008, p. 11–27.
- van Wijngaarden, A., Karali, L., Theory and method: bridging the gap between history and archaeology, *ΣΧΟΛΗ (Scholē)* 14/ 2, 2020, p. 456–469.
- Yoffee, N., Sherratt, A. (eds.), *Archaeological Theory: Who Sets the Agenda?*, Cambridge 1993.

Historična arheologija na stičišču arheologije in zgodovine: zgodovina iz stvari ali arheologija z besedili?

Ključne besede: historična arheologija, srednjeveška arheologija, posrednjeveška arheologija, arheologija in zgodovina

Članek obravnava razmerje med arheologijo in zgodovinopisjem z vidika historične arheologije. Ta ni enovito znanstveno podpodročje in jo je mogoče opredeliti na različne načine. V tem članku izraz historična arheologija zaradi priročnosti uporabljamo

kot krovno poimenovanje za (poznejšo) srednjeveško in posrednjeveško arheologijo ter arheologijo sodobnosti.

Historična arheologija je prvenstveno arheologija, saj se osredotoča na materialne ostanke in gradi znanstvena spoznanja o preteklosti (zgodovino) iz stvari. Vendar lahko podatke, pridobljene iz materialnih virov, dopolnjuje in sooča z drugimi viri (besedilnimi, slikovnimi, ustnimi), zato je arheologija z besedili. To predstavlja metodološki in epistemološki izziv. Mnogi opozarjajo na nevarnost »tiranije zgodovinskih virov«, nekritičnega zanašanja na besedilne informacije in dajanja prednosti le-tim v primerjavi z materialnimi podatki.

Številne (historične) arheologe so navdihnili različni koncepti in pristopi iz zgodovinarstva, kot so denimo kulturna zgodovina, analovska šola družbene in ekonomske zgodovine, Braudelov koncept dolgega trajanja, zgodovina vsakdana (*Alltagsgeschichte*) in mikrozgodovina. Obratno pa večina zgodovinarjev spoznanj arheologov ne upošteva. To je vredno obžalovanja, saj materialni viri ponujajo pomembne uvide v nekdanje življenjske svetove in jih ne bi smeli prezreti.

Historical archaeology at the interstices between archaeology and history: a history from things or an archaeology with texts?

Keywords: historical archaeology, medieval archaeology, post-medieval archaeology, archaeology and history

This paper explores the relationship between the disciplines of archaeology and history through the lens of historical archaeology. This is not a unified subdiscipline and has indeed been defined in various ways. Here, the term will be used as a shorthand for (later) medieval, post-medieval and contemporary archaeologies.

Historical archaeology is first and foremost archaeology focusing on material remains and producing knowledge claims about the past (history) from things. But it can complement and confront the data gleaned from the material sources with other types of evidence (textual, pictorial, oral), so it is an archaeology with texts. This represents a methodological and epistemological challenge. An uncritical reliance on textual information over the material has often been warned against as "the tyranny of the historical record".

Many (historical) archaeologists have been inspired by various historiographical concepts and approaches, such as cultural history, the Annales school of social and economic history, Braudel's concept of the *longue-durée*, the history of the everyday (*Alltagsgeschichte*), and microhistory. Conversely, the knowledge produced by archaeologists tends to be disregarded by most historians. This is unfortunate, as the material evidence offers important insights into past lifeworlds and should not be ignored.

O avtorici

Katarina Predovnik je izredna profesorica za arheologijo na Oddelku za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, kjer poučuje arheologijo mlajših obdobj. Kot raziskovalka se posveča materialni kulturi visokega in poznega srednjega veka ter zgodnjega novega veka in teoretskim vidikom arheologije mlajših obdobj. V zadnjih letih raziskuje predvsem slikano namizno keramično posodje iz 15. do 17. stoletja v osrednji Sloveniji in vodi terenske raziskave na območju opuščenega srednjeveškega trga Gutenwerd na Dolenjskem. Je (so)avtorica treh znanstvenih monografij, več znanstvenih člankov ter članica mednarodnih uredniških odborov več uglednih znanstvenih revij. Bila je članica in zakladničarka Izvršnega odbora Skupnosti za raziskovanje srednjeveške Evrope (MERC) v okviru Evropskega združenja arheologov (EAA), trenutno pa je zakladničarka EAA. Je tudi članica Stalnega odbora mednarodnega kastelološkega združenja Castrum Bene ter znanstvenih sosvetov Nemškega kastelološkega društva in Avstrijskega društva za arheologijo srednjega in novega veka.

E-naslov: katarinakatja.predovnik@ff.uni-lj.si

About the author

Katarina Predovnik is an associate professor of archaeology at the Department of Archaeology, Faculty of Arts, University of Ljubljana. Her research focuses on the material culture of the High and Late Middle Ages and the early modern period, and the theoretical aspects of historical archaeology. She is currently studying the painted ceramic tableware of the 15th to 17th centuries from central Slovenia and directing fieldwork at the site of the abandoned medieval market town of Gutenwerd in southeastern Slovenia. She is the (co-)author of three scientific monographs, several scientific papers and member of international editorial boards of several prestigious scientific journals. She was a member and treasurer of the committee of the Medieval Europe Research Community (MERC), which is part of the European Association of Archaeologists (EAA), and is currently acting as Treasurer of the EAA. She is also a member of the Permanent Committee of the Castrum Bene International Castellological Association and of the International Scientific Advisory Boards of the German Society for Castle Studies and of the Austrian Society for Medieval and Modern Archaeology.

E-mail: katarinakatja.predovnik@ff.uni-lj.si